

TASAVVUF'TA ÇEVRE ALGISI¹

ENVIRONMENTAL PERCEPTION IN SUFISM

Yrd. Doç. Dr. Necmettin ERGÜL

Adıyaman Üniversitesi İslami ilimler Fakültesi Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalı

Özet

Tasavvuf'un ele aldığı üç önemli ana konu bulunmaktadır. Bunlar Allah, kâinat ve insandır. Çevre, başta insanlar olmak üzere hayvanlar, bitkiler ve camit varlıklardan meydana gelmektedir. Tasavvufun ana konularından olan insan ve kâinatın, çevre kapsamında değerlendirilmesi, tasavvuf ve çevre arasında önemli oranda konu ortaklığı bulunduğunu göstermektedir. İnsan, vahdet-i vücûd ekolüne mensup mutasavvıflar tarafından insan-ı kâmil telakkisi çerçevesinde Cenab-ı Hakk'ın en yüksek derecede muhatabı ve esmâsının meclâsı olarak ele alınmakta, insanın hem dünyevî hem uhrevî yönleri tafsilatlı bir şekilde tasavvuf sistemiği içerisinde tahlile tabi tutulmaktadır. Tasavvuf anlayışına göre, çevreyi teşkil eden canlı ve cansız, şuurlu ve şuursuz her bir mevcut, Allah'ın esmâ ve sıfatlarının birer aynası olarak kabul edilmektedir. Nitekim sufiler insanı, "âlem-i sağır"; kâinatı da "insan-ı kebir" olarak tarif etmektedir. İnsan, kâinatın küçük bir numunesi ve özeti; kâinat ise, insanın büyütülmüş bir şeklidir. Aynı zamanda çevreyi de oluşturan insanın, kâinatın ve kâinatta yer alan unsurların, tasavvuf çerçevesinde nasıl algılandığı ve nasıl değerlendirildiğinin tespit edilerek ortaya konulması, çevre ve İslâm algısının doğru anlaşılması açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda tasavvufta çevre anlayışını ortaya koyma adına, konu, klasik tasavvuf kaynakları ve tasavvuf ıstılahlarından yararlanılarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Tebliğimizde sözü edilen konu, "giriş" kısmını müteakiben "insan çevre ilişkisi", "çevrenin tezahürleri", "çevrenin değeri" "çevre kanunlarının mûcize ve kerametler kapsamında değişmesi" ve "sonuç" olmak üzere altı başlık altında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Çevre, İnsan-ı Kebir, Âlem-i Sağır, Vahdet-i Vücûd

Abstract

Sufism deals with three main particular subjects. These are Allah, the universe and mankind. Environment consists of mainly mankind and animals and plants and non-livings things. The appraisal of mankind and the universe which are the main subjects of Sufism in the scope of environment shows that there is a common issue between Sufism and environment at significant rates. Mankind is addressed by Sufis who belong to unity of existentialism as the top payer of Allah and reflection of His names besides they analyse mankind's both worldly and ethereal aspects in details in the

¹ Bu makale, 24-26/10/2014 tarihlerinde Adıyaman Üniversitesi'nde gerçekleştirilen '2. Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu'nda sunulan "Tasavvufta Çevre Algısı" adlı bildirinin bazı ilavelerle birlikte yeniden gözden geçirilmesi sonucunda hazırlanmıştır.

systematics of Sufism. According to Sufism philosophy, each of the subsistence living or non-living, conscious or unconscious in the environment is accepted as the mirrors of Allah's names and attributes separately. As a result of this philosophy, Sufis describe mankind as *alem i sagir* (a name given to mankind since mankind presents sample of each creatures in its form) and the universe as *insan-i kebir* (the most high mankind). Mankind is a little sample and summary of universe. Universe is the bigger design of mankind. On the other hand, exposure of mankind (mankind which also compose universe), universe and all the things in the universe by identifying how they are perceived and assessed in the frame of Sufism is also considerable for accurate understanding of environment and Islam perception. In this study, the topic is **examined** within **utilisation** of classical Sufism researches and Sufism terms in order to present the environmental perceptivity in Sufism. The above mentioned subject is presented in six chapters in our bulletin. These chapters are the followings; introduction, mankind environment relations, appearances of environment, the value of environment, alteration of environmental laws in the scope of miracles and oracles.

Key Words: Sufism, Environment, İnsan-i Kebir (the Most High Mankind), Alem-i Sagir, (Unity of Existence), Wahdat al Vucud

GİRİŞ

İslâm, insanı ve içinde yaşadığı çevreyi bir bütün olarak ele almakta, onun dünya ve âhirette mutlu olabilmesi için hayatın her alanında uyulması gereken kuralları koymaktadır. Bireysel dindarlıktan ziyade, sosyal hayatı ve bu hayata ilişkin kuralları önemseyen İslâm'da, insanın ferdi sorumluluğunun yanında, sosyal sorumluluk çerçevesinde ailesine, akrabalarına, komşularına, arkadaşlarına, Müslüman kardeşlerine, diğer insanlara, hatta çevresindeki hayvanlara ve bitkilere karşı da sorumlulukları bulunmaktadır.

İslâm'da dindarlık; sadece ibadetlere ilişkin hükümleri şeklen yerine getirmekten ibaret olmayıp, esas olan, ibadetlerin hedeflediği mâna ve özü kavrayabilmektir. Yalnız ibadetleri yapıp, diğer alanlarda İslâmî hükümlere zıt tavırlar sergilemek, İslâmî anlayışla bağdaşmamaktadır. Bir insanın namaz kılıp, oruç tutup, zekât verip, aynı zamanda insan haklarını çiğnemesi, komşusuna kötü davranması, yalan söylemesi, hayvanlara ve bitkilere zarar vermesi, İslâmî bir davranış olarak kabul görmez. Esas olan, Müslümanın, hayatın her alanında doğru tavır sergilemesidir.

Sureten çok sîrete, kalıptan ziyade kalbe, zâhirden çok bâtına önem veren (Yılmaz, 2000, 45), bir başka ifade ile, İslâm'ın mâna ve iç yönünü temsil eden tasavvuf, bu kapsamda, bir yandan insanın manevî unsurlarının tasfiyesini esas almakta, diğer yanda da insanın dış çevresini ve bu çevre ile olan ilişkilerini tanzim etmektedir. Tasavvufun dikkate değer yönü, insanın dış çevresini de mâna ve öz olarak ele almış olmasıdır.

Tasavvuf anlayışına göre, ister canlı ister cansız, ister şuurlu ister şuursuz olsun, çevreyi teşkil eden her bir mevcut, Allah'ın isim ve sıfatlarının birer aynası olarak kabul edilmektedir.

Aynı zamanda çevreyi de oluşturan insanın, kâinatın ve kâinatta yer alan unsurların, tasavvuf çerçevesinde nasıl algılandığı ve nasıl değerlendirildiğinin tespit edilerek ortaya konulması, çevre ve İslâm algısının doğru anlaşılması açısından da önem arz ettiği dikkate alınarak, bu çalışmamızda konu, klasik tasavvuf eserleri ve tasavvuf ıstılahlarından yararlanılarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Makalemizde sözü edilen konu, "giriş" kısmını müteakiben "insan çevre ilişkisi", "çevre tezahürleri", "çevrenin değeri" "çevre kanunlarının mucize ve kerametler kapsamında değişmesi" ve "sonuç" olmak üzere altı başlık altında ele alınmaktadır.

1. İnsan Çevre İlişkisi

Çevre; genel olarak "kişiyi etkileyen dış koşul ve durumların toplamı" (Keleş, 1992, 17) şeklinde tanımlanmaktadır. Biz daha çok insanların içinde yaşadıkları ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları canlı ve cansız varlıklardan oluşan çevreyi ele almaya çalışacağız.

Sosyal bir varlık olan insan, hayatını devam ettirebilmesi için çevresiyle irtibat halinde olmak zorundadır. Çevresini teşkil eden unsurlar ise, başta diğer insanlar olmak üzere hayvanlar, bitkiler ve camit varlıklardır.

Kur'an ifadesiyle insan, dünyada başıboş ve sahipsiz bırakılmamıştır (Kıyâme, 75/36). İnsanı yaratan zat, hayatının devamı için gerekli olan unsurları da ona uygun bir şekilde tanzim ederek, onun emrine vermiş; yeryüzünü onun için bir beşik olarak hazırlamış, Güneş, Ay, gece, gündüz ve yıldızları onun için yaratmış, onun için gökten sular indirmiş, yerden bitkiler çıkarmıştır (Tâ-Hâ, 20/53).

Hem melek hem şeytan, hem ruh hem nefis, hem gayb hem de şehâdet âlemlerine ait vasıflara sahip olan insan, diğer canlılara göre daha zayıf ve daha muhtaç olmasına rağmen, daha güzel (Tîn, 95/4) ve daha şerefli olarak yaratılmıştır (İsrâ, 17/70). O kendisindeki 'ilahî cevher' (insanî ruh) nedeniyle, meleklerden daha üstün olabileceği gibi, yine kendisinde mevcut olan 'nefis' sebebiyle hayvandan daha aşağı bir dereceye de düşebilmektedir.

İnsan, 'iman' ve 'amel-i salih' sebebiyle yaratılmışların 'en hayırlısı' (Beyyine, 98/7) olabildiği gibi, 'inkar' nedeniyle de yaratılmışların 'en zararlısı' (Beyyine, 98/6) olabilmektedir. 'İman', bir bakıma bütün varlıkların Allah'a isnad edilerek, onların ilâhî birer mektup derecesine yükseltilmesi demektir. 'Amel-i salih' ise, her türlü 'iyi amele' verilen isimdir. Bir başka açıdan bakıldığında, 'salih amel', çevre ve çevredeki her şeyle 'barışık ve uyumlu fiil' anlamına da gelmektedir. İnkâr, yaratıcı ile varlıklar arasındaki alaka ve irtibatın yok sayılarak, onların sahipsiz, başıboş ve kıymetsiz addedilmesi, Allah'ın ulvî birer mesajı olma derecesinden başıboşluğa, sahipsizliğe ve kıymetsizliğe itilmesi mânâsına gelmektedir. Bu yönüyle çevre, insanın hem ebedî hayatını kazanmasına, hem de kaybetmesine sebep olabilmektedir.

İbnu'l-Arabî'ye göre cematat, nebatat ve hayvanat, yaratılıştaki kendileri için çizilen sınırları aşamamaktadırlar. Bu nedenle insan, fıtraten mükellef olduğu vazifelere riayet ederek, camit, nebat ve hayvandaki kemal sıfatları kazanması halinde, onlardan daha üstün bir dereceye ulaşabilmekte, aksi takdirde camitlerden de aşağı bir dereceye düşebilmektedir (Kam ve Aynî, 1992, 216-217). Bir başka ifade ile insan, cematat, nebatat ve hayvanatta doğuştan var olan iyi ve mükemmel vasıfları elde edebildiği oranda terakki etmekte, aksi takdirde tedenni etmektedir. Cematat, nebatat ve hayvanatta var olan iyi ve kemal sıfatlar, doğuştan sahip oldukları kabiliyetlerle hareket etmeleri nedeniyle, verilen emirleri harfiyen yerine getirmeleri, Yaratıcı'yı mütemadiyen lisan-ı halleriyle zikretmeleri ve verilen nimetlere karşı da yine lisan-ı halleriyle şükretmeleridir.

Tasavvufî düşünceye göre insan, akıl sahibi olması, Allah'ın sureti üzere yaratılması, gök, yer ve dağların yüklenmekten çekindikleri en ağır emaneti yüklenmesi (Ahzâb, 33/72) nedenleri ile Allah'ın yeryüzündeki halifesi (Bakara, 2/30) sayılmaktadır. Sahip olduğu bu halifelik sıfatı sebebiyle, diğer varlıklar hizmetine verilmiş (Bakara, 2/29)² olmasına rağmen, mülkün asıl sahibi insan değildir. Bu varlıklar, süslü ve cazip hale getirilerek (Kehf, 18/17), imtihan sebebiyle, belli bir süre için emaneten verilmiş bulunmaktadır. Mülkün esas sahibi olan Allah, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunmakta (Âl-i İmrân, 3/26; Rahman, 55/29), insan ise, ancak mülk sahibinin emri ve izni çerçevesinde tasarrufta bulunabilmektedir. Bu durumda

² Hac, 22/65; Lokman, 31/20; Casiye, 45/12-13; İbrahim, 14/32-33; Nahl, 16/12,14; Mülk, 67/15; Abese, 80/27-32

insanın, çevresinin cazibesine kapılmayarak, bütün bunların kendisine emaneten, bir imtihan vesilesi olarak verildiğini görmesi ve o doğrultuda muamelede bulunması gerekmektedir.

Tasavvuf düşüncesinde insan, çevresindeki unsurlarla alış verişi içerisinde olmakla birlikte, aynı zamanda onlardan birer cüz de barındırmaktadır. Hatta kâinattaki bütün elementlerin, insan bünyesinde de bulunduğu kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında çevrenin, insan bedeninde birer cüz ve parçası bulunan bir yapı olarak görülmesi ve o şekilde değerlendirmesi beklenmektedir.

Mutasavvıflar insan bedenini arza; kemiklerini dağlara; iliklerini madenlere; iç boşluğunu denizlere; bağırsaklarını ırmaklara; iç yağını bataklıklara; damarlarını akarsulara; üns duygusunu umran ve medeniyete; vahşet duygusunu harâbelere; teneffüsünü rüzgarların esmesine; söz söylemesini de gök gürültüsüne benzetmektedirler (Yılmaz, 2000, 302). Bu nedenle sûfiler insanı, “âlem-i sağır”; kâinatı da “insan-ı kebir” olarak tarif etmekte (Konuk, 1994, II, 325-326), insanı kâinatın küçük bir numunesi ve özeti; kâinatı ise insanın büyütülmüş bir şekli olarak görmektedirler.

Tasavvuf düşüncesine göre, beden nasıl ruhla kemâle ermekte ise, kâinat da insanla kemâle ermektedir. Şayet insan olmasaydı kâinat kemâle eremez ve eksik kalırdı (Konuk, 1994, I, 131). İnsan, sahip olduğu akıl ve şuur vasıtasıyla kâinatı ve kâinattaki güzellikleri keşfederek, anlamakta ve takdir etmekte olduğundan, kâinatın varlık sebebi olmaktadır.

Vahdet-i vücûd ekolüne mensup mutasavvıflara göre, hakîkî varlık, sâdece Hakk’ın vücûdudur. Kâinat ise hakîkî varlığın fânî ve zâil görüntüleridir (Ertuğrul, 1991, 9-11). Bu durumda, tasavvufta “mâsivâ” denilen, bizim ise “çevre” olarak isimlendirdiğimiz Hakk’ın dışındaki diğer bütün unsurlar, Yaratıcı’nın isim ve fiillerinin geçici tezahür ve yansımaları olarak görülmektedir.

Mutasavvıflara göre, kâinatın yaratılış sebebi, “Gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, mahlûkatı yarattım ki bilineyim”³ kudsî hadisi gereğince, “hub/sevgi”, “zuhûr/tecellî” ve “ma’rifet/bilinmek”tir. Bir başka ifade ile, Cenâb-ı Hakk, bilinmeyi ve tanınmayı istemesi nedeniyle kâinatı yaratmış bulunmaktadır.

Tasavvufta vücûd kelimesi ile, Hakk’ın varlığı kastedilmektedir. Varlığın mertebeleri mutasavvıflar tarafından değişik tasniflere tâbi tutulmuştur. Hakk’ın vücudu, “bâtın”dan “zâhir”e doğru tecellî ve zuhûr etmektedir. Mutasavvıflar, yukarıda sözü edilen kudsî hadise dayanarak varlık mertebelerini (tecellî ve zuhûr mertebeleri), üçlü, dörtlü, beşli, altılı ve yedili tasnifler şeklinde izah etmektedirler (Kılıç, 2011, 268).

Yedili tasnife göre, birinci mertbe: lâ-taayyün, ahadiyyet, zat-ı sırf; ikinci mertbe: vahdet, hakikat-i muhammediyye; üçüncü mertbe: vâhidiyyet, hakikat-i insaniyye, a’yân-ı sâbite; dördüncü mertbe: ruhlar; beşinci mertbe: misâl; altıncı mertbe: şehâdet âlemi; yedinci mertbe: insan-ı kâmil (Konuk, 1994, I, 44-45).

Bütün mertebelerinin bâtını ve hakikati olarak kabul edilen Allah Teâlâ’nın “zât” mertebesinden Allah’ın sıfatları; sıfatlarından isimleri; isimlerinden de fiilleri, yani “şehâdet âlemi” zuhûr etmiştir (Türer, 2001, 10).

Yukarıda zikredilen varlık mertebelerinden altıncı ve yedincisini oluşturan ‘şehâdet âlemi’ ile ‘insan-ı kâmil’ mertebeleri, aynı zamanda çevre unsurlarından da biridir.

2. Çevre’nin Tezahürleri

Çevre üç şekilde tezahür etmektedir:

³ İbn Teymiye, Zerkeşî, İbn Hacer ve Suyûtî gibi âlimler bunun hadis olmadığını belirtmektedirler. Ancak Alî el-Kârî, mânasının sahih olduğunu ifade etmektedir (Aclûnî, ts., II, 132, hadis no: 2016).

2.1. Çevre Bütün ve Fert Olarak Birer Âyet ve Aynadır

Tasavvuf ehline göre kâinatın her unsuru, ilahî kudretin izini ve eserini gösteren bir “âyet” ve “ayna” olarak kabul edilmektedir. Mutasavvıflar delil anlamına gelen “âyet” yerine, daha çok “ayna” misalini kullanmaktadırlar. Kâinat bütünüyle birlikte Allah’ı bildirdiği ve gösterdiği gibi, kâinattaki her şey ayrı ayrı da Allah’ı bildiren birer âyet (Rûm, 30/20-24; Yûnus, 10/5-6; Zâriyât, 51/20) ve aynadır.

Ebü'l-Atâhiyye'nin “Her şeyde bir âyet vardır. O şeyin bir olduğunu gösterir” şeklindeki meşhur mısraı, İbnu'l-Arabî'ye göre birbirini gerektiren iki anlama sahiptir. Birinci anlamı, her şeyin Allah’a ait bir âyet ve nişan taşımasıdır. Bu takdirde her şey, bir âyet ve alâmet anlamına gelmektedir. İkinci anlamı ise, her şeyin varlıkta ve kendiliğindeki durumunu göstermektedir. Bu da, her şeyin gerçekte bir olduğu anlamına gelmektedir (İbnu'l-Arabî, 2013, 275).

Vahdet-i vücud telakkisini benimseyen sûfiler, bu birinci anlam kapsamında her şeyin Allah’a ait bir “âyet” taşıması nedeniyle, âlemi, bütün olarak Allah’ı bildiren bir işaret saymaktadırlar. Ancak bütün mevcûdat, yaratıcının esmâ ve sıfatlarını aynı derecede aksettirememektedirler. Her mevcut, kendi istidat ve kapasitesine göre Hakk’ın ancak bir ismini veya sıfatını aksettirebilmektedir. Mahlûkat içerisinde yaratıcının bütün esmâ ve sıfatlarının tecellî ettiği tek ayna, insandır. İnsanlar arasında da Hakk’ın bütün esmâ ve sıfatlarının kâmil mânada tecellî ettiği ayna, İnsan-ı kâmil’dir.

Tasavvuf’ta ilâhî kudretin eserlerinin eşyada görünmesine ‘tecellî’⁴ denilmektedir. Bu tecellî, âlem’de yok olan her mevcudun yerine, anında benzerinin gelmesi şeklinde isimlendirilen “teceddüd-i emsâl” nedeniyle, süratli ve daimî olmaktadır (Yılmaz, 2000, 224).⁵ Bu durumda bütün varlığın, Allah’ın isim ve fiillerini daimî bir surette yansıtarak, adeta huzur-ı ilâhî’de resm-i geçit yaptıkları görülmektedir.

Tasavvufta Allah’a giden iki yol vardır. Avam yolu ve havas yolu. Avam, esere bakarak ‘müessir-i hakîkî’yi görmekte; havas ise, eseri değil, eseri ortaya koyanı ve yaratanı görmektedir (Hücvârî, 1996, 524). Bu nedenle çevre, bir şeyi bir illet ve sebebe binaen kabul veya reddeden avam açısından daha çok önem arz etmektedir. Havassın bakışı, eserin görülmeyerek, doğrudan ‘müessir-i hakîkî’nin görülmesidir ki tasavvufta buna, kulun Allah’ta yok olması ve O’ndan başka bir şey görmemesi anlamına gelen ‘fenâ fi’llah’ hali denilmektedir (Kâşânî, 1992, 365; Uludağ, 1992, 283).

2.2. Çevre Bir Kitaptır

İslâmî literatürde, kâinat ta Kur’ân gibi Allah’ın bir kitabı olarak kabul edilmekte ve bu nedenle ona ‘kâinat kitabı’ denilmektedir. Ancak bu, sayfalara yazılı bir kitap olmayıp, mücessem bir kitaptır. Kurân nasıl okunması ve tefekkür edilmesi gereken bir kitap ise, kâinat ta aynı şekilde okunması ve tefekkür edilmesi gereken bir kitaptır. Nitekim kâinat kitabının müellifi, bizi sık sık elementler ve cisimlerle yazılı bu kitabını okumaya teşvik etmektedir. Meselâ: “Bu insanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı”? (Gâşiye, 88/17-20) âyetleri, bunun sadece birer örneğidir.

Allah Teâlâ’nın yukarıda sözü edilen emri gereğince tasavvuf ehli, var olduğu günden bu yana, her an hareket halinde ve yenilenmekte⁶ olan kâinat kitabını mütemadiyen mütalaa ve müşahade etmektedirler.

⁴ Kalbe inkişaf eden gayb nurudur (İbnu'l-Arabî, 1990, 63).

⁵ Daha geniş bilgi için bk. (Konuk, 1994, II, 18-23)

⁶ O, her gün yeni bir iştedir (Rahmân, 55/29).

Kelimeler, nasıl insan nefesi ile ortaya çıkmakta ise, mevcudât ta, nefes-i rahmânî üzere zuhûr etmektedir. Tasavvufta, bu sebeple her bir mevcudun “ayn”ına, kelime denilmektedir. İbn Arabî’ye göre, bütün mevcûdat, bitmek tükenmek bilmeyen kelimelerden ibarettir. Nitekim “Deki Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.” (Kehf, 18/109) âyeti ile “Meryem oğlu İsmâ Mesih, Allah’ın peygamberi, Meryem’e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur.” (Nisâ, 4/171) âyeti, bütün mevcûdatın esasen birer kelimededen ibaret olduğunu göstermektedir (Konuk, 1994, I, 91). Bu durumda tasavvufî açıdan bakıldığında kâinat, “ehl-i tefekkür” için büyük bir kitap olarak görülmektedir.

Bu nedenle birçok mutasavvıfın, kâinat kitabında müşâhede ettikleri “aşk-ı ilâhî” satırlarını beyitlere dökerek, divan ve mesnevîler vücûda getirdikleri; bir kısmının, kâinatın maruz kaldığı bu teceddüt esnasında seslendirdiği kendisine has ‘ilahî mûsiki’yi terennüm etmeleri nedeniyle, adeta kendilerinden geçerek ‘aşk’⁸, ‘vecd’⁹ ve ‘cezbe’ye¹⁰ geldikleri; bir kısmının da, kâinatın bu büyüleyici manzarası karşısında mest olarak mevlevî misali ‘semâ’a kalktıkları görülmektedir.

2.3. Çevre, Canlı ve Cansız Her Unsuru İle Allah’ı Tesbih Etmektedir

Kâinatta var olan her şey, Allah’ı tesbih etmekte ve O’na boyun eğmektedir.¹¹ “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Doğrusu O Halim olandır, Bağışlayan’dır” (İsrâ, 17/44) âyetinde, âlemdeki her varlığın, Allah’ı tesbih ettiği belirtilmektedir. Ancak kâinatta var olan her mevcut, Allah’ı aynı şekilde ve derecede zikretmemektedir.

Toshihiko İzutsu bu hususu şu şekilde izah etmektedir: Hakk Teâlâ kendisini, istidâtları ve zâtî sınırları çerçevesi içinde her bir şeyde izhâr etmektedir. Her şey, Hakk’ı sırf âlemde mevcut olması ile tesbih ve takdis etmektedir. Ama her bir şeyin ancak kendine has bir biçimde var olması dolayısıyla, her bir şey Hakk’ı diğer her şeyden farklı bir şekilde tesbih ve takdis etmektedir. Her bir şeyin ait olduğu varlık mertebesi ne kadar yüksekse, onun tesbih ve takdisi de o kadar büyük ve o kadar muhkem olmaktadır (İzutsu, 1998, 327).

Başka bir ifade ile her varlık Hakk’ı, kendi istidat ve yetenekleri ölçüsünde tesbih ettiğinden her mahlûkun tesbihi farklı olmaktadır. ‘İnsan-ı kâmil’ dikkate alındığında bütün mevcûdat, bir bakıma Allah’ı nakıs tesbih etmektedir. ‘İnsan-ı kâmil’ ise, câmi varlığı ve bütün esmâ-i ilâhiyye’nin kendisinde tezahür etmesi, diğer mevcûdatın zikir ve tesbihlerini de anlayarak, onlar adına küllî bir tesbihte bulunması nedeniyle, Allah’ı, bütün isimleri ile kâmilten tesbih etmektedir.

Klasik tasavvuf kaynaklarında canlı ve cansız varlıkların Allah’ı zikrettiğine dair çok sayıda nakiller bulunmaktadır. Meselâ: Hucvîrî’nin Keşfu’l-Mahcûb adlı eserinde, Ebu’d-Derdâ (ra) ile Selman-ı Fârisî (ra)’nin birlikte oturup yemek yedikleri esnada tasın tesbih ettiğini işittikleri nakledilmektedir (Hücvîrî, 1996, 352).

⁷ İstilahî anlamı, bir şeyin “hazret-i ilmiyye”deki hakikati; Allah’ın ilminde sabit olan hakikatidir (Kâşânî, 1992, 151).

⁸ Aşk: Allah’ı şiddetli sevmek (Uludağ, 1992, 280).

⁹ Vecd: Ruhun ezeli nur parıltıları ve anî müşâhede ile ayıldığı ve aşk ateşi ile tutuştuğu bir alevdir (Kâşânî, 1992, 317). Tabii bir şekilde kendinden geçmek, gayr-ı iradi olarak coşmak (Uludağ, 1992, 305).

¹⁰ Cezbe: Kulun herhangi bir külfet ve çaba olmaksızın tayy-i menâzil hususunda ihtiyaç duyduğu her şeyi ona hazırlayan ilahî inâyet gereğince Hakk’a yaklaştırılmasıdır (Kâşânî, 1992, 65). Allah’ın kulunu huzuruna celbetmesi (Uludağ, 1992, 281).

¹¹ İsrâ, 17/44; Ra’d, 13/15; Nahl, 16/49; Hac, 22/18; Nûr, 24/41; Rûm, 30/22; Rahman, 55/6; Hadîd, 57/1; Haşr, 59/1; Saff, 61/1; Cuma, 62/1; Teğâbun, 64/1

3. Çevrenin Değeri

Tasavvuf açısından bakıldığında çevreye üç şekilde değer vermek mümkündür: 1. Çevreyi severek 2. Çevreyi tahriften uzak durarak 3. Çevreyi temiz tutarak

3.1. Çevreyi Sevmek

Tasavvuf, bütünüyle sevgiye dayanmaktadır. Hâlık'a itaat, mahlûkata sevgi ve şefkat göstermek mânasına gelen tasavvufun esas hedefi, Allah'ı sevmek ve O'nun sevgisini kazanmaktır.

Bütün varlıklar, sevginin eseridir. Sevgisiz hiçbir şey vücut bulamadığı gibi, sevgisiz insan da bulunmamaktadır. Ancak bu sevgi, iki şekilde tezahür etmektedir. Hakikatten habersiz olanların sevgileri sınırlı olmakta iken, hakikate ulaşanların sevgileri ise daha genel olup, her şeyi kuşatmaktadır. Çünkü hakikati bilenler açısından bütün varlık, sevgiye layıktır ve sevilme için yaratılmıştır (Sunar, 1977, 60).

Allah'ı sevenler, ilâhî sevgiye sahip kimselerdir. İlâhi sevgiye sahip insanlar, hem Allah'ı, hem de Allah'ın yarattığı mevcûdatı sevmektedirler. Bu kimseler canlı ve cansız her varlığa "sevgi" çerçevesinden bakmakta; her varlığın iyi ve güzel yönlerini görebilmektedirler. Bu nedenle söz konusu anlayışa sahip kimseler, Yunus Emre'nin "Yaratılanı severim Yaratan'dan ötürü" düşüncesi doğrultusunda, çevresinde var olan her mevcuda karşı hoşgörülü ve merhametli olmaktadır.

Nitekim İşârî tefsir müelliflerinden Abdurrezzâk Kâşânî'ye göre mü'minlerin sevgisi, ruhlarından ve kalplerinden doğmaktadır. Bu sevgi, Allah vasıtasıyla, Allah'a (hedefi Allah) olan bir sevgidir. Bu durumda olan müminler, Allah rızası için ruh ve nefislerini fedâ ederek, bütün arzularından vazgeçmekte, istek ve arzularına uymasa da, Allah'ın fiillerini sevmektedirler (Ergül, 2003, II, 187-188).

Tasavvuf düşüncesinde çevre, Allah'ın sanatının tezahür ettiği, isim ve fiillerinin tecellî ettiği mekânlar olması nedeniyle, bu alanların sevilmesi ve korunması, sözü edilen ilâhî sevginin tabii bir sonucudur. Nitekim Hz. Peygamber, yeryüzü hakkında "Yeryüzü bana temiz bir mescit kılındı" (Buhârî, 1992, "Salât" 56, (I, 113)), Uhud dağı hakkında da "Uhud öyle bir dağdır ki o bizi sever, biz onu severiz" (Buhârî, 1992, "cihad" 71, 74, (III, 223,224), "Et'ime" 28, (VI, 206-207; "Da'avât" 36, (VII, 158); "İ'tisam" 16, (VIII, 153); Müslim 1992, "Hac" 93, (I, 503-504/1392-1393); Mâlik b. Enes, 1992, "Hüsnü'l-Huluk" "Câmî" III, (II, 889), hadis no: 10; Tirmizî, 1992, "Menakıb" 67, (V, 721), hadis no: 3922) buyurmaktadır.

Müşahede¹² halinin zirvesinde bulunan Bîşr-i Hafî hep yalın ayak dolaştığı için kendisine 'yalın ayaklı' mânasına gelen 'hafî' denilmiştir. Niçin 'yalın ayak'la dolaştığı sorulduğunda, "Yeryüzü O'nun sevgisidir. Ayakkabıyı vasıta olarak gördüğümden, yeryüzüne vasıtalı basmayı caiz görmüyorum" demiştir (Hucvîrî, 1996, 203).

Bîşr-i Hafî, müşahede hali nedeniyle, Allah'ın sevgisi olarak gördüğü yeryüzü ile, yabancı bir madde vasıtasıyla değil de, doğrudan kendi unsuru olan ayağı ile buluşmak istemektedir.

Mürtaiş'e göre, tasavvuf 'güzel ahlak' demektir. 'Güzel Ahlak', üç şekilde olmaktadır: 1. Hak ile beraber olmak. Bu riyasız olarak emirleri yerine getirmektir. 2. Halk ile beraber olmak. Bu büyüklere sevgi, küçüklere şefkat, emsal ve ekvane insafı ve âdil olmak, başkalarından insaf talep etmemektir. 3. Nefisle beraber olmak. Bu hevaya, hevese ve Şeytan'a uymamaktır. Bu üç

¹² Müşahede: Herhangi bir şüphe bahis konusu olmadan Hakk'ın (kulun kalbinde) huzurudur. (Müşâhede Hakk'ı eşyada görme, eşyayı tevhid delili ile görme halidir) (Kuşeyrî, 1991, 207). Eşyayı tevhid delili ile görmeye, eşyada "hakk"ı görmeye, şeksiz "yakîn" hakikatine verilen isimdir (İbnu'l Arabî, 1990, 64). Perdenin kalması ile "zât"ın müşâhede edilmesidir (Kâşânî, 1992, 347).

mânayı gerçekleştiren kimse, güzel ahlak sahibi olmaktadır (Hucvîrî, 1996, 122). Burada geçen 'ekvan' lafzı, 'kâinat' mânasına gelen 'kevn' kelimesinin çoğuludur. Bu durumda tasavvufta 'güzel ahlak' sahibi olmanın bir şartının da, kâinatta var olan canlı ve cansız bütün mahlûkata şefkatli ve insafî davranmak olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Hz. Peygamber (s), bir kediye eve hapsederek, aç bırakması ve ölümüne sebebiyet vermesi nedeniyle bir kadının cehenneme gireceğini (Buhârî, 1992, "Bed'ü'l-Halk" 17, "Şirb" 9, "Enbiya" 50; Müslim, 1992, "Birr" 151, (2242)); fahişe bir kadının ise, sıcak bir günde, bir kuyunun etrafında dönen susamış bir köpeği, mestini çıkararak su vermesi nedeniyle affedileceğini (Müslim, 1992, "Tevbe" 155 (2245)) bildirmektedir.

3.2. Çevreyi Tahriften Uzak Durmak

Çevre katliamlarının çoğunun, kısa sürede ucuz yolla mal, mülk ve servet edinme hırsından kaynaklandığı görülmektedir. Bu, ya gıda maddelerinin, ya ağaç ekili arazilerin, ya da çevrenin tabii düzeninin/ekolojik dengesinin tahrifi şeklinde olmaktadır.

Zenginlik mal, mülk ve servet edinmek; fakirlik ise, bunları terk etmek demektir. Tasavvuf düşüncesinde esas olan 'zenginlik' değil, 'fakr'dır. Şiblî şöyle der: "Fakir, Allah'ı bulmadan hiçbir şeyle müstağni olmaz. Çünkü Allah'tan başkası, fakirin emeli ve muradı olamaz." (Hucvîrî, 1996, 106)

Tasavvufta 'fakr', sadece Allah'a ihtiyaç duymak, 'mâsivâ'ya ihtiyaç duymamaktır (Uludağ, 1992, 282; Eraydın, 1994, 182). Nitekim Hz. Peygamber (s), "Bir iki lokma veya hurma dilenmek için kapı kapı dolaşana miskin denmez" buyurmaktadır. "O halde miskin kimdir Ya Rasulallah"? sorusuna, "Zaruri ihtiyacını sağlayamayan, hayasından kimseden bir şey istemeyen ve ne halde bulunduğu sezinlenmediği için sadaka dahi verilemeyen kimsedir." (Buhârî, 1992, "Zekat" 53 (II, 132); Müslim, 1992, "Zekat" 34, (I, 719), hadis no: 101-102; Neseî, 1992, "Zekat" 76 (V, 84-85), Hadis no: 2569-2571; Malik b. Enes, 1992, "Sıfatu'n-Nebi" 5, (II, 923), hadis no: 7; Ahmed b. Hanbel, 1992, I, 384) şeklinde cevap vermiştir.

Bu anlayışa sahip olan kimse, çevresindeki her şeye ölçüsüzce sahip olma hırsı göstermez. Kendisinin olmayan hiçbir şeyi elde etmeye tenezzül etmez. Hangi yoldan olursa olsun, ne şekilde olursa olsun zengin olma arzusunda asla olmaz.

Tasavvufta 'melâmet' kavramı, ihlas sıdk ve samimiyet esasına büyük ehemmiyet vermek, riyadan şiddetle kaçınmak, halkın levmine, yermesine, kınamasına ve kötülmesine değer vermemek anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 1992, 292).¹³ Bu yola girenlere 'melâmet ehli', 'melâmî' veya 'melâmetî' denilmektedir.

Tasavvuf kavramlarından 'melâmet' 'kanaat' ve 'tevekkül' sahibi kimselerin mütevazî, hatta yokluk içinde bir hayatı tercih etmeleri nedeniyle, hırs ve israfa bulaşarak, çevresindeki insanlara, hayvanlara ve bitkilere zarar vermeleri asla düşünülemez. Nitekim bu hususta Rabbimiz de bizi uyararak, israf ve aşırı tüketimden uzak durmamızı istemektedir (En'âm, 6/141; İsrâ, 17/27; A'raf, 7/31-32).

Tasavvuf kavramlarından 'murâkabe'¹⁴ makamına sahip olan bir kimse, aynı zamanda 'ihsan' derecesine de ulaşmış olmaktadır. Bu durumda bulunan bir kimsenin, Allah'ın kendisini her an gördüğünü düşünerek hareket ettiğinden, 'sanat-ı ilâhiye' ve 'esmâ-i ilâhiye'yi ifade eden çevreye zarar vermesi ve tahrif etmesi düşünülmeyişi gibi, bilakis onu koruması beklenmektedir.

Tasavvuf düşüncesine göre, bir kimse başkası hakkında kötü bir söz söylemesi halinde, Allah'ın hükmünde/mülkünde tasarruf etmiş olmaktadır. Çünkü hem şahıslar, hem de onların

¹³ Zâhirlerinde, bâtınlarından bir eser görülmeyenlerdir (İbnu'l-Arabî, 1990, s. 57).

¹⁴ Murâkabe: Allah tarafından denetlenmek. Allah'ı görür gibi ibadet etmek (Ubû Huzâm, 1993, 160; Uludağ, 1992, 293; Cebecioğlu, 2009, 445).

fiilleri, Allah tarafından yaratılmaktadır. Bu durumda bir fiili ayıplayan kimse, o fiilin failini (Hakk'ı) de ayıplamış olmaktadır (Hucvîrî, 1996, 203-204). Çevre ve unsurları, Allah'ın fiillerinden ibaret olduğuna göre, çevreye karşı sorumsuz ve kötü davranışlarda bulunmak, aynı zamanda çevrenin sahibi olan Allah'a karşı da kötü davranışlarda bulunmak anlamına gelmektedir.

3.3. Çevreyi Temiz Tutmak

Esmâ-i İlahiye, en kâmil mânada insan aynasında tecellî etmektedir. Ayna ne kadar parlak ve cilalı ise, görüntü de o nispette berrak olmaktadır. İnsan bir ayna olduğu gibi, kalp de bir aynadır. Kalbin riyazetle tasfiye edilmesi ve 'mâsivâ'dan uzaklaştırılması, bu aynaların pas ve kirden temizlenerek cilalanması demektir. Esasen tasavvufun hedefi, kalbi saf ve arınmış bir ayna haline getirerek, kendisine yansıyan şeyleri göstermesini sağlamaktır (Demirli, 2006, 271).

İnsan, kalp aynasının kapasitesi ve parlaklığı oranında 'esmâ-i ilahiye'yi yansıtmaktadır. İnsan bir ayna olduğu gibi, diğer varlıklar da aynı şekilde birer aynadır. İnsanın nasıl hem kendisini hem de kalp aynasını temizlemesi gerekiyorsa, aynı şekilde kâinat aynasını da temiz tutması gerekmektedir.

Uhrevî hayatın kazanılması, dünyevî hayatın fiillerine bağlanmış bulunmaktadır. Bu da, şu anlama gelmektedir: İnsan, dünya hayatında kendi bedenini, çevresini ve çevresindeki varlıkları razı ve mutlu edebildiği oranda, âhîret hayatını garanti altına alabilmektedir.

Azîz Nesefî'ye göre, beden ve bedene ait fizikî ve ahlakî fiillerimiz, zâhir; ruh ise, bâtın deyimini ile ifade edilmektedir. Bedenin, ruh üzerinde tesiri bulunmaktadır. Zâhirî yönümüzü oluşturan fizikî ve ahlakî fiillerimizi, riyâzet, tezkiye ve âlim bir mürebbînin sohbeti ile düzeltme imkânımız bulunmaktadır. Böylece zâhirimiz düzeldiği takdirde, bâtınımız da düzeltilmektedir. Bu durumda cismin temizliği, ruhun temizliğini de artırmış olmaktadır (Düzen, 1991, 210-211).

Tasavvufta manevî terakkî, sadece tâat ve ibadetlerle mümkün olmamakta, aynı zamanda beden ve çevrenin de temiz ve pak olması gerekmektedir. Nitekim bir Sahabî, Efendimiz (s)'e fakirlik ve yokluktan şikâyetinde bulunduklarında, Efendimiz (s) ona "temizliğe devam et, rızkın genişler" buyurmuşlardır (Konevî, 1990, 5-21). Burada ifade edilen temizlik, hem beden, elbise ve mekândan oluşan zahir çevre, hem de manevî uzuvlardan müteşekkıl bâtın çevrenin temizliğidir. İnsan, maddî ve manevî çevresini temiz tutması halinde, sadece sağlık ve afiyet kazanmamakta, aynı zamanda zenginlik te kazanmaktadır.

Tasavvufta maddî temizlik, manevî temizliğe vesiledir. Şiblî bu konuda "Hiçbir vakit tahâret âdâbından bir edebi bile terk etmedim. Onun için bâtınımda ucb ve kendimi beğenme hali meydana gelmedi." (Hucvîrî, 1996, 428) demektedir.

Tasavvufta biri zâhirî (bedenî), diğeri bâtınî (kalbî) olmak üzere iki çeşit temizlik bulunmaktadır. Beden temizliği olmadan namaz sahih olmadığı gibi, kalpteki tahâret olmadan da mârifet sahih olmaz. Sûfîler, sürekli olarak, zâhirde temizlik, bâtında tevhid üzere bulunmaktadırlar. Nitekim Kur'ân'da "Muhakkak ki Allah tevbe edenleri ve temizliğe önem verenleri sever" (Bakara, 2/222) buyurulmaktadır (Hucvîrî, 1996, 426).

4. Çevre Kanunlarının Mûcize ve Kerametler Kapsamında Değişmesi

Kâinat'ta bir takım değişmeyen kanunlar bulunmaktadır. Bunlara 'tabiat kanunları' veya 'kevnî kanunlar' denilmektedir. Ancak bu kanunların, kanun sahibinin izni çerçevesinde, 'mûcize' ve 'kerametler' vasıtasıyla zaman zaman değiştiği de görülmektedir.

Mûcize, peygamberlere verilen hârikulâde haller (Uludağ, 1992, 292; Eraydın, 1994, 124), keramet ise, velilerden zuhûr eden olağanüstü hallerdir (Uludağ, 1992, 290; Eraydın, 1994, 123). Bu hârikulâde hadiselerin cereyan etmesinin esas sebebi, insanlara, kâinat kanunlarının da

bir emir tahtında gerçekleştiği ve arzu edildiğinde sahibi tarafından veya onun izni ile değiştirilebileceğinin gösterilmek istenmesidir.

Mûcize ve kerametler konusunda çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Biz her biri için ancak birkaç örnek vermekle yetineceğiz:

Müşriklerin Resûlullah (s)'tan bir mûcize talep etmeleri üzerine hicretten beş yıl önce Mekke'de meydana gelen ve "Kıyamet yaklaştı ay bölündü" (Kamer, 54/1) âyeti ile bildirilen ayın ikiye bölünmesi hadisesi bir mûcizedir.

Bu hadise, İbn Mes'ud (ra) tarafından şöyle nakledilmektedir: "Biz Mina'da Resûlullah (s) ile beraberken ay iki parçaya ayrıldı. Bir parçası dağın arkasında, bir parçası dağın önünde idi. Bize "şahit olun" buyurdu." (Buhârî, 1992, "Menâkıb" 27, (IV, 176), "Menâkıbu'l-Ensâr" 36, (IV, 243); Müslim, 1992, "Münâfikûn" 8, (III, 2158), hadis no: 44/2800; Tirmizî, 1992, "Tefsir" 54 (V,397), hadis no: 3285- 3289/1-5)

İbn Mes'ud (ra)'ın anlattığına göre, "Koyunun ön buda Resûlullah (s)'ın hoşuna giderdi. (bir defasında) ön buda zehir konuldu. Bu zehiri Yahudilerin koyduğu görüşündeydi" (Buhârî, 1992, "Meğazî" 41, "Hibe" 28; Müslim, 1992, "Selam" 45, (2190); İbn Mâce, 1992, "Tıb" 45, (3546); Ebû Dâvud, 1992, "Et'ime" 21, (3781)). Hayber Fethi tamamlandığında Zeyneb bintü'l-Hâris adında Yahudi bir kadın Resûlullah (s)'ın koyunun neresini sevdiğini sorar. "But" kısmı olduğunu öğrenince, o kısma çokça zehir koyarak, kızartılmış halde ikram eder. Resûlullah (s), bir mûcize olarak suikastın farkına vardığından, lokmasını yutmadan tükürür. Ashab'tan Bişr İbnü'l-Berâ yuttuğu için, zehirin tesiri ile şehit olur. Resûlullah (s) kadına niçin yaptığını sorunca, "Peygambersen sana bildirilir, değilsen halk senden kurulur diye yaptım" der ve Müslüman olur. Bunun üzerine Resûlullah (s) kadını cezalandırmaz.

Ebû Zer (ra)'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur: "Sizler Mısır'ı fethedeceksiniz. Orası (paraya) 'kîrat' denilen yerdir. Oranın halkına hayır tavsiye edin. Onların bir zimmet, bir de rahim (hakkı) vardır." (Müslim, 1992, "Fezâilu's-Sahâbe" 226, (2543))

Bu hadiste, mûcize olarak sahabe tarafından Mısır'ın fethedileceği bildirilmiştir. Ayrıca zimmet ile, orada zimmet ehli Hristiyanların olacağı ve rahim ile de zevceleri Mısır'lı Mâriye vasıtasıyla akrabalık haklarının bulunduğu belirtilmiştir.

Kur'an'da Hz. Meryem ile Hz. Zekeriya (as)'ın hayat hikâyelerinin bir kısmı bildirilmektedir. Hz. Zekeriya (as), Hz. Meryem'in yanına girdiğinde yazın kış meyvelerini; kışın da yaz meyvelerini görür ve "Bunlar sana nereden geliyor" der, Meryem de "O Allah'ın nezdindendir" diye cevap verirdi (Âl-i İmrân, 3/37). Diğer bir Hz. Meryem kıssasında ise, Yüce Allah, "Hurma ağacını kendine doğru silkele de üzerine hurma dökülsün" (Meryem, 19/25) buyurarak, kuru hurma ağacının meyve verme hadisesini bize açıkça beyan etmektedir (Eraydın, 1994, 125; Hucvîrî, 1996, 348). Her iki âyette de Hz. Meryem'in mazhar olduğu keramet nev'inden hârikulâde haller zikredilmektedir.

Yukarıda arz edilen mûcize ve kerametler dikkatle incelendiğinde, kâinatta yürürlükte olan ilahî kanunların, muhtelif hikmetlere binaen zaman zaman istisnaya tabi tutulduğu görülmektedir.

SONUÇ

İslâmî hayat, yalnız ibadetlerden ibaret olmayıp, aynı zamanda diğer alanlarda da İslâmî hükümlere uygun tavırlar sergilemeyi gerektirmektedir. Müslüman olan insandan, ibadet alanı da dahil olmak üzere, hayatın her alanında doğru sözlü, âdil, merhametli, hakperest ve fedakar olmak gibi İslâm'a uygun vasıflar sergilemesi beklenmektedir.

Vahdet-i vücud ekolüne mensup mutasavvıflara göre hakiki varlık, sadece Hakk'ın varlığıdır. Kâinat ise, Allah'ın isim ve fiillerinin geçici görüntüleridir. Kâinat bir bütün olarak Allah'ın eseri olduğu gibi, kâinatta var olan bütün unsurlar da Allah'ın eserleridir.

Sûfiler insanı, "âlem-i sagîr"; kâinatı da "insan-ı kebîr" olarak tarif etmektedir. İnsan, kâinatın küçük bir numunesi ve özeti; kâinat ise, insanın büyütülmüş şeklidir.

Tasavvuf ehline göre kâinat, okunması ve tefekkür edilmesi gereken bir kitap; aynı zamanda her unsuru, ilahî kudretin izini ve eserini gösteren birer âyet ve ayna olarak kabul edilmektedir.

Yedili tasnife göre, varlık mertebelerinden altıncısını oluşturan 'şehâdet âlemi' ile yedincisini oluşturan 'insan-ı kâmil' mertebeleri, aynı zamanda çevre unsurlarından da biridir.

Tasavvuf açısından bakıldığında, âlemdeki canlı ve cansız, şuurlu ve şuursuz her varlığın Allah'ı tesbih ettiği görülmektedir.

'Evâmîr-i tekvîniyye' olarak ta isimlendirilen 'tabiat kanunları'nın, bütün kuvvet ve azametini rağmen, kâinat sahibinin emri ve izni çerçevesinde 'mûcize' ve 'keramet' denilen hârikulâde hadiseler vasıtasıyla, zaman zaman değiştiğine şahit olunmaktadır. Bu vesile ile sözü edilen kanunların, hâkim değil mahkûm konumunda oldukları da anlaşılmaktadır.

İlâhî sevgiye sahip insanlar, bu sevgileri sebebiyle hem Yaratan'ı hem de yaratılanı sevmektedirler. Bu kimseler canlı ve cansız her varlığa "sevgi" çerçevesinden bakmakta; her varlığın iyi ve güzel yönlerini görebilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında bir bakıma çevre, bütün unsurlarıyla birlikte büyük bir sevgili görünümündedir.

Tasavvuf düşüncesine göre, beden nasıl ruhla kemâle ermekte ise, kâinat da insanla kemâle eremektedir. Şayet insan olmasaydı kâinat kemâle eremez ve eksik kalırdı. İnsan, sahip olduğu akıl ve şuur vasıtasıyla kâinatı ve kâinattaki güzellikleri keşfederek, anlamakta ve takdir etmekte olduğundan kâinatın varlık sebebi olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, Muhammed b. İsmail, (ts.). Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs ammâ iştehere mine'l-ehâdîs alâ elsinetî'n-nâs. Beyrut: Müessesetü menâhîlî'l-irfân/Dımaşk: Mektebtu'l-gazâlî.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl, (1413/1992). Sahîhu'l-Buhârî, Mevsûatü's-Sitte, el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ. İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem, (2009). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- DÜZEN, İbrahim, (1991). Aziz Neseî'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan. Ankara: Şanlıurfa İlahiyat Fakültesi Geliştirme Vakfı Yayınları.
- EBÛ HUZÂM, Enver Fuâd, (1993). Mu'cemu Mustalâhâtî's-Sûfiyye. Beyrut: Mektebetü Lübnân.
- ERAYDIN, Selçuk, (1994). Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- ERGÜL, Necmettin, (2003). Kâşânî ve Hakâiku't-te'vîl fi dekaiki't-tenzîl Adlı Eserinin 1.Cildinin Tahkîk ve Tahrîci, Yayınlanmamış Doktora Tezi Şanlıurfa Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- ERTUĞRUL, İsmail Fenni, (1991). Vahdet-i Vücut ve İbnu'l-Arabî (Hzr. Mustafa Kara). İstanbul: İnsan Yayınları.
- HÜCVÎRÎ, Ali b. Osman el-Cüllâbî, (1996). Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi (Trc. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İBNU'L-ARABÎ, Muhyiddin İbnu'l-Arabî, (2013). Fusûsu'l-Hikem (Çeviri ve Şerh: Ekrem Demirli). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- (1990/1411). İstılâhâtü's-Şeyh Muhyiddin İbn Arabî (Thk. Bessâm Abdu'l-Vehhâb el-Câbî). Beyrût: Dâru'l-İmâm Müslim.
- İBN HANBEL, Ahmed b. Hanbel, (1413/1992). Müsnedü İbn Hanbel, Mevsûatü's-Sitte, el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuha. İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yayınları.
- İZUTSU, Toshihiko, (1998). İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Abahtar Kavramlar (Çev. Ahmed Yüksel Özemre). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- KAM, Ferit - AYNÎ M. Alî, (1992). İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi. İstanbul: İnsan Yayınları.
- KÂŞÂNÎ, (1992/1413). Abdurrezzâk, İstılâhâtü's-sûfiyye (Thk. Abdulâl Şâhîn). Kahire: Dâru'l-menâr.
- KELEŞ, Ruşen, (1992). İnsan, Çevre ve Toplum. Ankara: İmge Yayınları.
- KILIÇ, Mahmud Erol, (2011). Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş. İstanbul: Sufi Kitap.
- KONEVÎ, Sadreddin Muhammed b. İshâk, (1990). Şerhu'l-Erbeîn Hadisen (Thk. Hasan Kâmil YILMAZ). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- KONUK, Ahmed Avnî, (1994). Fusûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi (Hzr. Mustafa Tahralı- Selçuk Eraydın). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerîm, (1413/1993). Risâletü'l-Kuşeyrî (Thk. Marûf Zerrik ve Alî Abdulhamid Baltacı). Beyrut: Dâru'l-hayr/ (1991). Kuşeyrî Risâlesi (Hzr. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- MÂLİK B. ENES, (1413/1992). Muvatta, Mevsûatü's-sitte, el-kütübü's-sitte ve şurûhuhâ. İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yayınları.
- MÜSLİM B. HACCÂC, (1413/1992). Sahîhu Müslim, Mevsûatü's-sitte, el-kütübü's-sitte ve şurûhuhâ. İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yayınları.
- NESEÎ, Ahmet b. Şuayb, (1413/1992). Sünenü'n-Neseî, Mevsûatü's-Sitte, el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ. İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yayınları.
- SÂBÛNÎ, Nûreddin Ahmed b. Mahmûd, (ts). Mâturîdiyye Akâidi (Trc. Bekir Topaloğlu). ş.y: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- SUNAR, Cavit, (1977). "İnsan-Âlem İlişkisi." Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi. sayı: 3.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, (1413/1992). Sünenü't-Tirmizî, Mevsûatü's-Sitte, el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ. İstanbul: Dâru Sahnûn-Çağrı Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman, (1992). Tasavvuf İstılahları (Doğuş Devrinde Tasavvuf Taarruf Adlı Eser'in Sonunda). İstanbul : Dergah Yayınları.
- YILMAZ, H. Kâmil, (2000). Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar. İstanbul: Ensar Neşriyat.